Mgr. Jana Mezerová: Identita českých Němců ve vlastivědách regionu horního Ponisí

Dizertační práce

Oponentský posudek

Karel Šima

Předložená práce je detailní, až minuciózní analýzou jednoho typu pramene, který však poctivě vřazuje do kontextu česko-německých vztahů v 19. a v první polovině 20. století. Jakkoli se tak jedná o poměrně úzce vymezené téma, jde o cenný příspěvek k tomuto tématu, ale i k formování moderních národních identit obecně. Autorka prokázala dokonalou obeznámenost se studovaným materiálem v kontextu regionálních dějin Liberecka, Jablonecka a Frýdlantska. Práce však není přínosem jen pro regionální dějiny této oblasti, ale přináší důležité postřehy k vývoji česko-německého soužití založené na dobré znalosti základní literatury k výzkumu nacionalismu a národních hnutí. Právě pro tyto nesporné přínosy práce by autorce prospěla vyšší ambice, co se týká interpretace obecnějších problémů českých, česko-německých a československých dějin. Rozsáhlou analýzu a kontext by tak autorka mohla využít pro odvážnější teze, které by reagovaly na stále citlivé téma česko-německého „stýkání a potýkání“ v pohraniční regionech Čech.

Nejprve je potřeba ocenit autorčinu poctivou snahu o vyrovnání se se základním koncepty, se kterými pracuje. Podává tak stručný přehled otázek formování národní identity především s oporou v pracích M. Hrocha, E. Gellnera, M. Řezníka ad. Umožnuje jí to formulovat základní výzkumnou otázku, tedy jaké prvky přispěly k utváření jednotné sudetoněmecké identity v regionálním kontextu. Vyvstává tady totiž zajímavý problém, jak se podařilo ze značně geograficky, sociálně, ekonomicky i kulturně roztříštěné obyvatelstva německého jazyka v českých zemích vytvořit během sta let relativně kompaktní společenství sounáležitosti. Právě vybraný region a srovnání tři subregionů skýtá pro komparaci široké spektrum faktorů, které může autorka sledovat velmi detailně na vývoji regionální vlastivědné produkce. V souladu s literaturou konstruuje jasnou vývojovou linii od zemského patriotismu, resp. identifikace s rakouským státem přes liberální centralistickou německou identitu soupeřící s českých národním hnutím po národoveckou identitu sudetoněmeckou.

Samotným přínosem práce je bezpochyby identifikace čtyř faktorů, které na tento identifikační proces měly zásadní roli. Jde sice převážně o faktory, které se již v literatuře objevily, ale autorka je originálním způsobem propojuje do analytické konstrukce, která je jí východiskem pro její detailní analýzu. První dva faktory hrají nezpochybnitelnou roli. Pro „české Němce“ byla jistě v různé míře problémem několikanásobná příslušnost. Jakkoli autorka v této části úvodu někdy až příliš zobecňuje, daří se jí poměrně dobře pojmout vývoj tohoto problému ve celém sledovaném období. Velmi správně zde i s odkazem na Bedřicha Loewensteina poukazuje na důležitou roli sociálního vývoje a osvícenských liberálních tradic, které proměny během studovaného období výrazně ovlivňovaly. Podobně zřejmý dopad měla rivalita mezi formujícím se českým hnutím a německým obyvatelstvem. Autorka zde správně poukazuje na to, jakým způsobem se projevovalo utváření obrazu druhého (národa) při konstrukci národní identity. Nejde přitom jen o symbolické obrazy nepřítele, konkurenta či hegemona, ale o jejich konkrétní dopady do sebeuvědomování konkrétních lidí, jejich aktivit a v posledku i do politické agendy.

Třetím faktorem, který autorka rozpracovává, je vztah mezi centrem a periferií, resp. absence centra a role regionalismu. Vzhledem k tématu je to pro autorku téma klíčové. Zde se jedná o faktor dezintegrační, který by logicky měl působit proti příběhu, který autorka nastiňuje. Autorka zde

zdůrazňuje roli samosprávy, ale pro mě poměrně nesrozumitelně tvrdí (v závěru), že byla současně nástrojem pro národnostní homogenizaci. Tady by bylo potřeba vyjasnit, jak probíhalo ustavování regionálních center a jakou roli v tom hrály městské elity. Regionální identity hrály bezpochyby významnou roli v národopisném kontextu, a právě vztah etnografické rajonizace a národního hnutí by tady autorka mohla více rozpracovat. Svou roli zde musela hrát také mobilita německých městských kulturních elit, které byly těmi aktéry, kteří kolektivní identitu utvářeli na každodenní bázi.

Poslední čtvrtý faktor není podle mého názoru vhodně definovaný, jakkoli chápu, co jím autorka míní. Pokud odkazuje na klasický sociální konstruktivismus Bergera a Luckmanna, pak je „konstruování identity“ v principu proces, který probíhá v jakémkoli kontextu a není tudíž specifický pro situaci českých Němců. Subjektivně je v tomto smyslu definovaná jakákoli národní či etnická příslušnost, a je tedy spíše otázkou, v čem je autorčin případ odlišný od konstruování jiných identit. Konstruování zde totiž neznamená pouze „záměrnou“ snahu vytvořit společnou sudetoněmeckou identitu, ale probíhá mnoha různými způsoby, které nemají nutně „záměrnou“ povahu. Jistěže regionální vlastivědy hrály zásadní roli pro šíření obrazu českého Němce s jeho historií, ekonomickou vyspělostí, národopisnou a jazykovou specifičností atd., není v tom však podle mého možné vidět nějakou specifickou konstruovanost sudetoněmecké identity. Vlastivědy byly specificky moderním nástrojem vyrovnávání se s modernizačními procesy urbanizace a industrializace prostřednictvím zařazení regionálních identit do národního identifikačního rámce. Předložená dizertační práce tuto rovinu detailně sleduje a pohybuje se tak spíše na poli diskursivní analýzy, kterou by autorka měla metodologicky reflektovat.

Z metodologického hlediska si neodpustím ještě jednu poznámku, která není zásadní, ale pomohla by autorčině interpretaci. Jde o nešťastnou „vlivologii“, jak o ní autorka píše v kapitole 3.1. „Zdroje vlivu německé vlastivědy v českých zemích a v Československu“. Hledání „vlivů“ čehokoli na cokoli je banální postup, který především neříká nic o tom, jaký vztah mezi studovanými entitami byl. Důležitou otázkou tak spíše je, jaké starší aktivity umožnily poměrně rozsáhlý a úspěšný rozvoj vlastivědné práce ve sledovaném regionu.

Po formální stránce nemohu práci mnoho vytknout. Je napsána srozumitelným a jasným stylem, i když místy až příliš rozvláčným. Autorka prostudovala adekvátní množství literatury, se kterou standardně pracuje a odkazuje na ní. Narazil jsem snad jen na dva detaily, které bych opravil. Jednak nejasnou poznámku pod čarou č. 113 s odkazem na Dietera Langewiescheho. V literatuře uvedená jeho přednáška je jistě zajímavým textem, ale tématu se věnoval podrobněji v mnoha dalších pracích. Druhým spíše omylem je překlad německého názvu Rochlitz jako Rochlice. Pokud autorka používá dnešní české místní názvy, jedná se o Rokytnici nad Jizerou.

Vcelku hodnotím práci jako velmi vydařenou, založenou na vlastním detailním a dlouhodobém výzkumu a prezentující cenný vhled do formování kolektivní identity obyvatel českých zemí německého jazyka. Práci by jistě bylo možné publikovat v knižní podobě, pokud by autorka zapracovala na zestručnění a výstižnějším vyjádření jednotlivých analytických rovin.

Dizertační práci doporučuji k obhajobě.

Karel Šima